

УДК 371.09; 94:351.858

DOI 10.31339/2413-3329-2019-2(10)-44-47

Товканець Ганна Василівна,
доктор педагогічних наук, професор,
Мукачівський державний університет, м. Мукачево
orcid.org/0000-0002-6191-9569

НЕДІЛЬНІ ШКОЛИ У РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті на основі аналізу історичних джерел та наукових досліджень з'ясовано розвиток недільних шкіл та їх вплив на становлення вітчизняної початкової освіти у другій половині ХІХ століття. Виявлено особливості розвитку початкової освіти в ХІХ столітті (розповсюдження вчення віри і моральності, активізація діяльності із удосконалення змісту початкової освіти, методичної роботи вчителями, розвиток народних шкіл). Обґрунтовано недільні школи як приватно-громадські установи, що сприяли поширенню нової громадсько-просвітницької ідеології, що передбачала навчання рідною мовою та розвиваючий характер знань, розширення освітніх програм.

Ключові слова: початкова освіта, вітчизняна освіта у ХІХ столітті, недільні школи, принципи гуманізму, демократизму, природовідповідності, індивідуалізації та диференціації.

Постановка проблеми. У модернізаційних умовах початкової школи трансформуються підходи і поняття її становлення і розвитку, визначаються стратегічні цілі, завдання, пріоритетні напрями й основні шляхи радикального перетворення, що визначаються законами України «Про освіту» (2017), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про вищу освіту» (2002), «Про професійно-технічну освіту» (1999), «Про позашкільну освіту» (2000), Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), Національною стратегією розвитку освіти до 2021 року, Концепцією розвитку Нової української школи та іншими. Децентралізація, яка супроводжує розвиток освіти в Україні, актуалізує проблеми становлення освітньої галузі в окремих адміністративно-територіальних одиницях, оскільки результати таких розвідок забезпечують визначення об'єктивного підґрунтя для побудови системи освіти в сучасних територіальних громадах.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. На сучасному етапі трансформаційних перетворень система освіти зазнає реформування, що в свою чергу впливає на усі сфери суспільного життя. Це зумовлює потребу дослідження історії становлення теорії й практики виховання і навчання нового покоління на різних етапах розвитку людського суспільства. Науковий інтерес викликають події другої половини ХІХ століття, які стали переломним періодом в історії вітчизняної педагогічної думки та школи, що стало предметом наукових розвідок вітчизняних учених Л. Березівської, Л. Гаєвської, Я. Кодлюк, Л. Кондрацької, Н. Коляди, Ю. Кузьменко, В. Курило, О. Литвиненко, І. Наєждіної, О. Петренко, Л. Рябовол, Н. Побірченко, Н. Слюсаренко, І. Шумілової та інших.

Суспільно-педагогічний рух другої половини ХІХ століття з особливою силою висував ідею всезагальної освіти і пов'язану з цим проблему загальноосвітнього характеру школи. Демократично налаштовані кола суспільства приділяли велику увагу організації початкової народної школи і створенню сприятливих умов для її розвитку. У період 60 – 70-х років ХІХ ст. загально-педагогічний рух зосередив свою основну увагу на найбільш слабкій її ланці народної школи у системі освіти – початковій школі. Відповідно до загального змісту освітніх перетворень питання про народну школу ставилося: по-перше, у політичній площині як право розкряпаного народу на освіту; по-друге, у просвітительській площині як духовне та розумове розкряпання народу; по-третє, у педагогічній площині як пошуки оптимального педагогічного рішення просвітительських і власне педагогічних завдань.

Стрімке зростання чисельності бажаючих здобути освіту, значні матеріальні вкладення земств і сільських товариств у шкільне будівництво забезпечили швидкий розвиток земської школи. Однак, унаслідок піднесення суспільної та народної ініціативи, самодержавство в кінці 60-х років змінює ставлення до народної школи. У рескрипті 25 грудня 1873 року на ім'я міністра народної освіти Олександра ІІ закликав дворянство «стати на варті народної

школи». 14 лютого 1874 року міністр народної освіти Д. Толстой вніс у Державну раду проект нового «Положення про початкові народні училища», до обговорення якого громадськість вже не залучалася. 25 травня 1874 року проект був затверджений імператором. «Положення» 1874 року докорінно змінило управління початковою народною школою, практично поставивши її в безпосереднє підпорядкування місцевим органам Міністерства народної освіти – дирекціям народних училищ.

На початку 80-х років ХІХ століття уряд і Міністерство народної освіти вирішили радикально змінити положення народної освіти за допомогою духівництва, протиставивши земській церковно-приходській школі. Основна мета цього типу шкіл полягала в тому, щоб розповсюджувати серед народу вчення віри і моральності, посилювати вплив церкви. Протягом усього періоду існування земських і церковно-приходських шкіл між ними відбувалася вперта і безперервна боротьба. Земства скаржилися, що духівництво навмисно перешкоджало зростанню земських сільських шкіл, не даючи згоди на їх відкриття або переконуючи селян замінити земську школу церковно-приходською. За змістом, методами і результатами роботи сільська церковно-приходська школа багато в чому поступалася земській. Рівень підготовки випускників церковних шкіл був дуже низьким. Відповідно до Положення 1869 року на основі Інструкції Міністерства народної освіти 1875 року поряд із земськими та церковно-приходськими школами існували міністерські училища, які повинні були служити зразком для інших у педагогічному відношенні.

Однією з форм початкової освіти в ХІХ ст. стали недільні школи, що стало предметом дослідження нашої статті.

Мета статті: проаналізувати особливості розвитку недільних шкіл в Україні у другій половині ХІХ століття.

Результати дослідження. ХІХ століття виявилось ключовим в історії вітчизняної педагогіки. В епоху своєрідного соціально-просвітницького ренесансу, що розпочався в Україні, найбільш інноваційними проявами суспільно-педагогічної творчості кращих представників української нації (зокрема, членів Кирило-Мефодіївського товариства, українських Громад) були пошуки становлення системи закладів освіти з метою неформального поширення знань серед народу. В історії вітчизняної педагогіки значне місце посідає просвітницький рух на користь недільних шкіл – нетрадиційних закладів позашкільної освіти для дітей та дорослих, навчання в яких відбувалось у неділю (для осіб єврейської національності – в суботу) та святкові дні.

Перші недільні школи як приватно-громадські установи зароджувалися та розвивалися за доби своєрідної «воли» [3]. Спочатку ставлення уряду до таких нетрадиційних закладів освіти було досить прихильним. Про це, зокрема, свідчить зміст спеціальних циркулярів міністра внутрішніх справ від 22 березня 1860 р. про сприяння заснуванню таких навчальних закладів та 22 вересня 1860 р. про надання права губернаторам дозволяти

відкриття нових недільних шкіл за згодою місцевого учбового начальства.

Відповідно до змісту пояснювальної записки, поданої студентами університету імені Св. Володимира до канцелярії попечителя Київського учбового округу, в недільних школах передбачалося викладання Закону Божого, російської і слов'янської грамоти, письма та арифметики. Проте у більшості випадків засновники та викладачі не задовольнялися визначеним переліком навчальних предметів. До того ж і самі учні недільних шкіл ставили запити, які далеко виходили за межі затвердженої урядом програми. Створюючи нову громадсько-просвітницьку ідеологію, що передбачала навчання рідною мовою та розвиваючий характер знань, педагоги давали підстави представникам офіційної влади звинувачувати їх у передбаченні повноважень, розширенні освітньої програми, антиурядовій пропаганді тощо.

Нові умови для становлення і розвитку системи позашкільної освіти та освіти дорослих виникли у часи УНР (1917 – 1920 рр.). Особливо вагомий внесок у цю справу зроблено урядом Центральної Ради: на основі I Універсалу Центральної Ради (червень 1917 р.) створено департамент позашкільної освіти (на чолі з С. Русовою) Генерального секретаріату народної освіти, який планував відкриття освітніх закладів для дорослих різних типів – від недільних шкіл та вечірніх класів для неписьменних до народних університетів.

Засновниками українських недільних шкіл другої половини XIX – початку XX ст. були приватні особи, урядові організації, міські управи, громади, земства, різноманітні товариства, зокрема, Харківське товариство поширення в народі грамотності, Київське, Петербурзьке та Московське товариства грамотності, Російське технічне товариство, «Просвіти», місцеві відділення благодійних товариств (попечительства жіночою освітою, народною тверезістю), комісії народних читань тощо. Діяльну участь в організації недільних шкіл в Києві приймали прогресивні діячі, зокрема в зборі коштів прийняла дружина генерал-губернатора княгиня К. Васильчикова. Під її патронажем влаштовувалися концерти, спектаклі. Студенти Університету заснували суботні музичні вечори для небагатої публіки – з оплатою 25 і 50 копійок [3].

Аналіз наукових досліджень [1; 2; 5] та узагальнення досвіду роботи українських недільних шкіл дозволив виділити принципи їхньої діяльності, серед яких чільне місце займають такі:

а) принцип гуманізму – створення умов для формування кращих якостей і здібностей учнів, гуманізація взаємин між педагогом і вихованцями, заснованих на повазі, довірі, розумінні запитів, інтересів, гідності особистості (правилами внутрішнього розпорядку недільних шкіл суворо заборонялися фізичні покарання);

б) демократизму – відсутність суворої регламентації внутрішньої організації недільної школи, самостійне створення освітніх програм, колективне вирішення усіх проблем на засіданнях загальних шкільних та педагогічних рад (зборів) із залученням до обговорення учнів, усунення авторитарного стилю виховання, сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності;

в) природовідповідності, індивідуалізації та диференціації – врахування вікових, індивідуальних та інших особливостей учнів шляхом поділу учнів на групи відповідно до віку (діти, підлітки, дорослі), рівня освітньої підготовки (грамотні, малограмотні, напівграмотні, неграмотні); використання індивідуальних та групових форм організації навчальної діяльності. Прикладом такої форми навчання може бути Харківська жіноча недільна школа, організатором, керівником і вчителькою якої більше п'ятдесяти років була Х. Алчевська.

У 1859 році в Києві відкрилася перша загальноосвітня загальногендерна недільна школа. Метою нововідкритого навчального закладу було навчання грамотності якомога ширших верств населення, включаючи і кріпаків. Але залишалось питання: чи хотів сам народ того світла, який йому пропонували, було в нього довіра до тих, хто кликав його вчитися? Організатори розіслали оголошення і листи в майстерні. Серед іншого там

зазначалося «літа не будуть стояти на шляху навчання, отже – школу можуть відвідувати навіть дорослі». Усі сумніви розвіялися в першу ж неділю: на заняття стало близько п'ятдесяти чоловік, в майбутньому кількість учнів зростає до 149. Успіх першої школи надав енергію ініціаторам, і 25 жовтня 1859 року відкрилася друга недільна школа в будівлі Київського повітового училища в Новій Будові.

Цікавий зведений звіт, складений за двома школами в кінці листопада 1859 року. З 249 осіб, які навчалися тоді, 185 були ремісниками, 27 – лакеями, і 34 – малолітніми, з родом занять які не визначилися. За станом: дворян – 10, купців – 6, однодворців – 4, козаків – 3, вільновідпущених – 2, міщан – 58, кантоністів – 34, казенних селян – 31 і кріпаків – 101. Як бачимо, основне завдання, яке ставили перед собою організатори недільних шкіл – навчання простого народу, в тому числі і кріпаків, що виконувалося найкращим чином [3].

Як засвідчують дослідження [2] та архівні джерела [3] впродовж 1860-1861 років в Києві було відкрито ще шість недільних шкіл, з них три – чисто жіночі. Тоді ж, як показала практика, «кіночне питання» стало вельми актуальним для функціонування подібних навчальних закладів. По-перше, плани з вищого суспільства не дуже охоче погоджувалися виконувати роль наставниць простих людей. Жінки кінця 1850-х – початку 1860-х років ще не були підготовлені до подібної діяльності. Виховані в закритих навчальних закладах, в замкнутому становому колі, вони були далекі від народу і його трудового життя. Тільки через три місяці після відкриття недільної школи, в Києві розпочала роботу перша Жіноча гімназія (Фундуклеївська), і багато було розмов про те, як відправляти «своє дитя в загальний заклад, куди доступний вхід і дочкам простих ремісників».

Для жінок нижчих верств, які бажали отримувати знання, також виявилися перешкоди. У Новостроевській школі було всього 18 учениць, а в звіті Фундуклеївської жіночої недільної школи (відкрита 6 (18) листопада 1860 року) вказувалося: «Примітно, що з магазинів жіночих, де живуть десятки дівчат, учениць всього чотири, притому рідко відвідують школу (не дивлячись на бажання відвідувати постійно) тому, що бувають зайняті роботою і в святкові дні» [3].

Взагалі, ставлення господарів дуже сильно впливало на відвідування їх працівниками недільних занять. Знаходилися такі недобросовісні господарі, які запевняли, що платять за навчання своїх службовців (або кріпаків), а тому ті повинні відпрацювати витрати на них кошти. Організаторам шкіл довелось боротися з подібними чутками, пояснюючи, що заклади існують на благодійній основі, і грошей ні з учнів, ні з їх господарів ніхто не вимагає. Матеріальні засоби шкіл складалися із благодійних внесків

Сто п'ятдесят рублів щорічно виділялося із бюджету міста. Основними ж благодійниками стали викладачі Університету та двох гімназій. На жаль, спроба залучити гроші через оголошення в газетах зазнало фіаско: тоді суспільство ще не звикло вважати друковані ЗМІ виразниками свого настрою. Зібрані кошти передавалися в каси шкіл і витрачалися в основному на придбання книг і навчальних посібників. Розуміючи, що головна сила і вплив недільної школи полягає в хорошій книзі, організатори докладали багато зусиль для поповнення бібліотек. Найбільша була при подільській школі. Серед інших, в бібліотеках були книги Т. Шевченка і Марка Вовчка українською мовою.

Варто звернути увагу на створення у другій половині XIX століття недільних шкіл на західноукраїнських землях О. Духновичем, одним з перших професійних вчених-педагогів, який виступав за народність навчання, за викладання рідною мовою, відіграв велику роль у відкритті більше 70 шкіл, що дало змогу навчати дітей представників різних соціальних станів. Науку і просвіту розглядав як «єдиний засіб і шлях до майбутнього щастя народу». Серед соціальних факторів становлення особистості називав працю, трудову діяльність. Сформулював ідею поєднання навчання з сільськогосподарською працею. Будучи прихильником принципу природовідповідності у вихованні, він вимагав

врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців. Сімейне виховання О.Духнович розглядав як природний обов'язок батьків, вирішальну роль у формуванні людської особистості відводив вчителю, спрямовував свою діяльність на те, щоб не тільки діти в містах, а й сільські діти, незалежно від свого соціального стану, створив перший систематизованим підручник з педагогіки для народних вчителів не лише Закарпаття, а й інших регіонів Західної України – «Народної педагогії на користь училищ та вчителів сільських» (1857), став автором першого народного букваря – «Книжниця читальної для початківців» (1847), підручників для початкової школи з географії та історії (1831) тощо. Виходячи з реальних умов, О.Духнович запропонував у кожному селі обирати «шкільного куратора», який би збирав кошти на шкільний будинок, оплату вчителів та створення шкільного фонду для забезпечення сиріт і дітей незаможних батьків навчальними посібниками і приладами та забезпечення недільних шкіл.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Розвиток недільних шкіл у другій половині XIX ст. відбувався в доволі складних умовах, в час коли у свідомості українців починає формуватися нове поняття спільності, яке спиралося на спільність мови та культури, на зацікавленості мовою українського народу, його історичним минулим, побутом, звичаями, традиціями. Суспільно-педагогічний рух цього періоду з особливою силою висунув ідею всезагальної освіти і пов'язану з цим проблему загальноосвітнього характеру школи. Тому поява і становлення недільних шкіл сприяла розвитку системи освіти загалом, зокрема впровадження принципів демократизму, гуманізму, народності та доступності в початковій школі. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні дидактичних засад розвитку початкової школи в Україні в умовах об'єднаних територіальних громад на початку XXI століття

Список використаних джерел

1. Бричок С. Б. Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (др. пол. XIX – 20-ті роки XX ст.) : дис. ... кандидата пед. наук. Житомир, 2005. 206 с.
2. Коляда Н. М. Розвиток недільних шкіл в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ: Інститут педагогіки АПН України, 2004. 21 с.
3. Первые воскресные школы в Киеве: Киевская старина № 5. URL : [http://iht.univ.kiev.ua/library/ks/1898/pdf/kiievskaya-starina-1898-5-D-\(9055-9075\).pdf](http://iht.univ.kiev.ua/library/ks/1898/pdf/kiievskaya-starina-1898-5-D-(9055-9075).pdf)
4. Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.): монографія. К.: Генеза, 2005.
5. Товканець Г.В., Лендел Н.В., Сенькович Н.В. Організаційно-педагогічні аспекти розвитку початкової школи в європейських країнах. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*: зб. наук. пр. / Ред.кол.: Товканець Г.В. (гол.ред.). Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. Випуск 1 (9). С. 217 – 220.

References

1. Brychok, S. B. 2005. *Tserkovnoparafiial'ni shkoly v systemi pochatkovoyi osvity na Volyni (dr. pol. XIX – 20-ti roky XX st.)* [Church-parish schools in the system of primary education in Volyn (second half of XIX – 20-s of XX century)]. Candidate of Pedagogical Sciences. Zhytomyr.
2. Kolyada, N. M. 2004. *Rozvytok nedil'nykh shkil v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Development of Sunday Schools in Ukraine (second half of XIX - beginning of XX century)]. Abstract of dissertation Candidate of Pedagogical Sciences. Kyiv: Institute of Pedagogy of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.
3. Pervye voskresne shkoly v Kyeve [The first Sunday schools in Kiev]. Antiquity of Kiev [online], 5. Available at: [http://iht.univ.kiev.ua/library/ks/1898/pdf/kiievskaya-starina-1898-5-D-\(9055-9075\).pdf](http://iht.univ.kiev.ua/library/ks/1898/pdf/kiievskaya-starina-1898-5-D-(9055-9075).pdf)
4. Sheyko, V. M. and Bohuts'kyu, Yu. P. 2005. *Formuvannya osnov kul'turolohiyi v dobu tsyvilizatsiynoyi hlobalizatsiyi (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.)* [Formation of cultural foundations in the age of civilization globalization (second half of XIX - beginning of XXI century)]. Kiev: Genesis.
5. Tovkanets', H.V., Lendel, N.V. and Sen'kovych, N.V. 2019. *Orhanizatsiyno-pedahohichni aspekty rozvytku pochatkovoyi shkoly v yevropeys'kykh krainakh* [Organizational and pedagogical aspects of elementary school development in European countries]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: Pedagogy and Psychology*, 1(9), pp. 217-220.

В статті на основі аналізу історичних джерел та наукових досліджень вивчено розвиток воскресних шкіл та їх вплив на становлення оточеного початкового освіти во другій половині XIX століття. Виявлені особливості розвитку початкового освіти в XIX столітті (розповсюдження вчення вери і моральності, активізація діяльності по удосконаленню змісту початкового освіти, методичної роботи вчителів, розвиток народних шкіл). Обґрунтовано воскресні школи як частинно-общественні установи, які сприяли поширенню нової общественно-просвітницької ідеології, яка передбачала навчання на рідному мові та розвиваючий характер знань, розширення освітніх програм.

Ключові слова: початкове освітнє, оточенове освітнє в XIX столітті, воскресні школи, принципи гуманізму, демократизму, природосообразності, індивідуалізації та диференціації.

The article explains the development of Sunday schools and their influence on the formation of national elementary education in the second half of the 19th century, based on the analysis of historical sources and scientific researches. It is noted that decentralization, which accompanies the development of education in Ukraine, actualizes the problems of formation of the educational branch in separate administrative-territorial units, since the results of such explorations provide the definition of an objective basis for the construction of the education system in modern territorial communities. The peculiarities of the development of education in the 19th century (the spread of the teaching of faith and morality, the intensification of activities to improve the content of primary education, methodical work of teachers, the development of public schools) are revealed. Sunday schools are justified as private-public institutions, which were born and developed in the days of a kind of "will" and contributed to the spread of a new public-educational ideology, which envisaged teaching in the mother tongue and developing the character of knowledge, expanding educational programs. It is noted that the founders of Ukrainian Sunday school of the second half of the 19th - early 20th century. Were private individuals, government organizations, city council, communities, county council, various societies (Kharkiv Literacy Society, Kiev, St.Petersburg and Moscow Literacy Society, "Prosvita", the local branch of the charitable societies), the Commissions of national readings, etc. The principles of Sunday school activity are systematized: the principle of humanism (creation of conditions for formation of the best qualities and abilities of students, humanization of relations between teacher and pupils, based on respect, trust, understanding of requests, interests, dignity of personality); democracy (absence of strict regulation of the internal organization of the Sunday school, independent creation of educational programs, collective resolution of all problems at

meetings of general school and pedagogical councils with involvement students into the discussion, elimination of authoritarian style of education, perception of the personality of a pupil as the highest social value); nature compliance, individualization and differentiation (taking into account age, individual and other characteristics of students by dividing students into groups according to age, level of education and training, the use of individual and group forms of training activity).

Keywords: *primary education, national education in the 19th century, Sunday schools, principles of humanism, democracy, nature compliance, individualization and differentiation.*

УДК 37.018.3. 477. (09) «1901-1944»

DOI 10.31339/2413-3329-2019-2(10)-47-51

Черепаня Марія Тарасівна,
асистент,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РЕТРОДОСВІДУ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАКАРПАТТЯ (1901 – 1944 РР.) В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В СВІТОВИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

В статті обґрунтовано перспективи використання ретродосвіду діяльності закладів інтернатного типу, які діяли в Закарпатті в першій половині ХХ століття. Визначено основні напрями роботи, які сприятимуть удосконаленню сучасної системи освіти в Україні: оптимізація мережі закладів інтернатного типу; створення умов для альтернативних форм суспільного виховання дітей-сиріт та дітей без батьківської опіки; проведення широкомасштабної просвітницької та профілактичної роботи, спрямованої на попередження соціального сирітства, усвідомлення майбутніми батьками відповідальності за своїх дітей; удосконалення змісту підготовки вчителів у контексті впровадження інклюзивної освіти; розробка системи заходів з профорієнтаційної роботи серед випускників закладів інтернатного типу; розширення співпраці закладів інтернатного типу із місцевими громадами.

Ключові слова: *заклади інтернатного типу, історичний досвід, Закарпаття.*

Постановка проблеми. Провідні ідеї та досвід організації діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини ХХ століття не втратили актуальності й по сьогоднішній день. В умовах глобалізації та включення української освітньої системи до єдиного європейського освітнього простору, а також з метою збереження її національної самобутності важливим є педагогічний досвід, реалізований освітньою та соціальною політикою європейських держав, до складу яких входило Закарпаття першої половини ХХ століття. Серед актуальних положень виокремимо наступні: 1) пріоритетність сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки; 2) педагогічна просвіта молодих матерів з метою попередження соціального сирітства; 3) підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників у контексті впровадження інклюзивної освіти та ін.; 4) формування готовності вихованців інтернатного закладу до самостійного дорослого життя; 5) врахування принципу культуровідповідності в створенні сприятливих умов для виховання дитини та ролі громад у соціалізації вихованців інтернатних закладів. Обґрунтуємо визначені нами позиції.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблеми становлення та розвитку закладів інтернатного типу в історико-педагогічному вимірі вивчали В. Виноградова-Бондаренко (виховання безпритульних дітей в Україні 20-х років ХХ ст.), Л. Гребінь (організаційно-педагогічні засади діяльності дитячого будинку в системі освіти України у 20-ті – середині 30-х рр. ХХ ст.), В. Золотоверх (становлення та розвиток дошкільних закладів для дітей з психофізичними вадами в системі спеціальної освіти України кінця ХІХ – початку ХХ ст.), О. Парашевіна (роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. в Україні), І. Плугатор (теорія і практика опіки дітей та молоді в Україні (1945 – 1990 рр.)), В. Покась (становлення та розвиток інтернатних закладів освіти в Україні 1917 – 2000 рр.) та ін. В історико-регіональному аспекті проблеми виникнення, становлення та розвитку інтернатних закладів, дитячих будинків і притулків досліджувалися А. Аблятиповим (становлення та розвиток інтернатних закладів АР Крим у 1920 – 2000 рр.), О. Ільченко (виховання дітей-безпритульників на Полтавщині в 20 – 30 рр. ХХ ст.), Н. Касьяновою (боротьба з безпритульністю та бездоглядністю в Донбасі 1943 – 1953 рр.), М. Соловей (діяльність дитячих будинків Донбасу у 1943 – 1965 рр.), Н. Султановою (теорія і практика соціального виховання дітей в інтернатних закладах світу України з 1956 р. і до початку ХХІ ст.) та ін. Серед

закарпатських науковців питання організації життєдіяльності інтернатних закладів вивчалося Б. Качуром, А. Машкаринець-Бутко, П. Стрічком, М. Талапканичем, В. Химинцем. Разом з тим, слід зазначити, що їхні дослідження переважно інертнірують розвиток закладів інтернатного типу періоду після 1945 р., коли Закарпаття ввійшло до складу Української Радянської Соціалістичної республіки. Проведений аналіз історико-педагогічної літератури, наукових праць дозволяє зробити висновок про те, що на сьогодні в педагогічній науці недостатньо повно розкрито генезу становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті періоду його перебування в складі інших європейських держав, а саме – до 1945 р.

Мета статті: обґрунтувати перспективні напрями використання ретродосвіду діяльності закладів інтернатного типу, які діяли в Закарпатті в першій половині ХХ століття.

Результати дослідження. Проблема інтернатної освіти в Україні є далеко не новою, проте зберігає свою актуальність, оскільки у зв'язку з низкою нерозв'язаних соціально-економічних (складне матеріальне становище батьків, їх низька педагогічна культура, асоціальний спосіб життя та нездатність забезпечити умови для повноцінного виховання дітей) проблем, кількість дітей зі статусом позбавлених батьківської опіки та покинутих при народженні збільшується. Відтак, контингент інтернатних закладів завжди наповнюється новими вихованцями. Сучасна українська держава, ратифікуючи міжнародні документи (Конвенція ООН про права дитини (1989), Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994) та ін.), робить рішучі кроки в плані поширення суспільних форм виховання, які виступають альтернативою до перебування дітей у закладах інтернатного типу – прийомні сім'ї, будинки сімейного типу тощо. Так, у 1998 р. в Україні був започаткований соціальний експеримент «Трансформація державної системи інститутів піклування про дитину», мета якого полягала в розробці технологій створення та функціонування нової сімейної форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – прийомної сім'ї. Знаковим у наданні пріоритетності сімейним формам виховання є прийняття у 2005 р. Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», яким визначено основні засади державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, серед яких: створення умов для реалізації права кожної

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>